

УДК 378.091.3.011.3-051:316.647.5:[373.3.091.3:502.2
DOI <https://doi.org/10.32782/2412-9208-2026-3-87-100>

**POTENTIAL OF THE EDUCATIONAL COMPONENT «TEACHING
METHODOLOGY OF THE INTEGRATED COURSE “I EXPLORE
THE WORLD” IN PRIMARY SCHOOL» FOR DEVELOPING
TOLERANCE OF FUTURE PRIMARY TEACHERS**

**ПОТЕНЦІАЛ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «МЕТОДИКА
ВИКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ “Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ”
У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ» ДЛЯ РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

Maryna NESTERENKO,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the
Department of Primary Education,
Berdiansk State Pedagogical
University
55A, Universytetska Str., Zaporizhia,
69011, Ukraine

Марина НЕСТЕРЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри початкової освіти,
Бердянський державний
педагогічний університет
вул. Університетська 55А,
м. Запоріжжя, 69011,
Україна

mm_nesterenko@bdpu.org.ua
<https://orcid.org/0000-0003-3005-5910>

Kateryna SAPRANKOVA,

Assistant Professor at the
Department of Psychology,
Berdiansk State Pedagogical
University
55A, Universytetska Str., Zaporizhia,
69011, Ukraine

Катерина САПРАНКОВА,

асистент кафедри психології,
Бердянський державний
педагогічний університет
вул. Університетська 55А,
м. Запоріжжя, 69011,
Україна

kv_saprankova@bdpu.org.ua
<https://orcid.org/0009-0004-8483-9002>

ABSTRACT

The article updates the problem of forming tolerance of future primary school teachers. Its significance as an important component of the professional competence of a teacher is substantiated, which is critically important for the implementation of partnership pedagogy and the creation of an inclusive educational environment. An analysis of domestic and foreign scientific works devoted to the essence of tolerance is carried out, its place in the structure of the teacher's professional competence is revealed. Special attention is paid to the search for effective ways of its development in the system of professional training of teachers.

Based on the generalization of the results of research by Ukrainian and foreign scientists, it is established that the formation of tolerance requires the systematic involvement of higher education students in situations of moral choice, dialogical interaction, reflection, social cooperation and empathetic experience of other people's experiences. It is proved that a promising direction for the development of tolerance of future primary school teachers is the integration of relevant tasks into the content of normative disciplines.

The potential of the educational component «Methodology of teaching the integrated course "I explore the world" in primary school» for the development of tolerance is revealed. A system of practical exercises is proposed, grouped according to the leading mechanisms for the formation of tolerance: through dialogue and reflection, the practice of social interaction, the development of empathy and moral judgment, as well as a culture of caring for people. It was found that the content of the discipline creates favorable conditions for students to gain experience in tolerant interaction, which can be transferred to future professional activities.

Key words: *tolerance, future primary school teachers, professional training, educational component «Methodology of teaching the integrated course "I explore the world" in primary school», empathy, social interaction, reflection.*

Вступ. Сучасний глобалізований і технологізований світ демонструє парадоксальну тенденцію до знецінення базових людських цінностей. Домінування цифрової взаємодії, в якій легко та швидко поширюється мова ворожнечі, соціальна поляризація поступово витісняють культуру діалогу, повагу до інакшості й емпатію. В таких умовах особливої ваги набуває роль учителів як соціальних агентів, що мають довготривалий і системний вплив на формування світогляду поколінь дітей і молоді. Вони закладають основи соціально-емоційних навичок, розвивають у здобувачів початкової освіти здатність до співпраці на основі прийняття різноманіття класної спільноти, спонукають і залучають дітей до відповідальної участі в житті демократичного суспільства. Це пояснює актуальність такого важливого напрямку модернізації педагогічної освіти як цілеспрямоване формування толерантності майбутніх учителів початкових класів.

Освітня компонента «Методика викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі» має особливий потенціал у цьому процесі, адже зміст курсу безпосередньо пов'язаний із вивченням соціальних явищ, культурного різноманіття, прав людини, взаємодії в громаді тощо. Майбутні вчителі опановують методику через моделювання навчальних ситуацій, аналіз суспільно значущих проблем, моделювання інтегрованих уроків, а паралельно з цим, осмислюють і вдосконалюють власні ціннісні орієнтації. Відтак через означену освітню компоненту створюються умови для особистої рефлексії та формування педагогічної позиції, заснованої на толерантності.

Ця наукова проблема не є принципово новою. В сучасних дослідженнях активно вивчаються педагогічна (М. Андреев, Т. Варенко,

Т. Гордієнко, К. Гнатовська, А. Молчанова, К. Терещенко, Ю. Тодорцева, О. Попова, А. Лесик та ін.) та психологічна (І. Бех, О. Грива, В. Гриньова, І. Сухопара, І. Таргоній) природа толерантності вчителя, механізми її розвитку в учнів різного віку (Г. Данилюк, Л. Канішевська, К. Коваль, О. Максимова, В. Нечерда). Зміст загальної середньої освіти поступово насичується компонентами, спрямованими на розвиток в учнів культури взаємоповаги, що відображається в освітніх програмах і підручниках. Зростає кількість ініціатив Європейського Союзу, які підтримують громадські організації та освітні проекти, орієнтовані на поширення толерантності в суспільстві. Водночас аналіз наукових праць (К. Гнатовська, Т. Гордієнко, А. Лесик, О. Попова, О. Філоненко) засвідчує, що у системі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи ця особистісна якість часто формується стихійно й епізодично, без чітко окресленого методичного інструментарію.

У зв'язку з цим **метою статті** є розкриття потенціалу освітньої компоненти «Методика викладання інтегрованого курсу “Я досліджую світ” у початковій школі» для формуванні толерантності майбутніх учителів початкових класів та обґрунтування системи практичних вправ, згрупованих відповідно до провідних механізмів розвитку толерантності.

Виклад основного матеріалу. Толерантність постає як важливий структурний компонент професійної компетентності вчителя. Вона визначає здатність педагога діяти на засадах поваги до культурного різноманіття та гідності людини, забезпечуючи демократичний характер освітнього середовища. У професійному стандарті професії «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» толерантність визначається як конкретна професійна вимога, інтегрована у зміст трудових функцій педагога (діяти відповідально на основі поваги до прав і свобод людини; реалізовувати свої права й обов'язки як громадянин; усвідомлювати цінності громадянського суспільства; здійснювати міжособистісну взаємодію в команді; виявляти повагу до культурних, етнічних, мовних та інших відмінностей) [7].

Толерантність позиціонується як необхідна умова реалізації педагогіки партнерства в НУШ, що ґрунтується на засадах взаємоповаги, довіри, діалогу, а також як фундамент інклюзивного освітнього середовища, оскільки становить основу забезпечення рівного доступу до якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Крім того, толерантність опосередковано реалізується в практиці формуального оцінювання [6].

Ця особистісна якість є також практичною умовою реалізації соціально-емоційного навчання, яке набуває зараз популярності в Україні. Вона забезпечує здатність педагога створювати простір довіри на засадах цінності різноманіття, підтримувати емпатійну взаємодію,

моделювати інклюзивні зразки поведінки. Оскільки соціально-емоційне навчання реалізується через безпосередню міжособистісну взаємодію, вчитель виступає передусім носієм і рольовою моделлю тих компетентностей, які прагне сформувати в здобувачів освіти [5].

Можна підкреслити, що толерантність є не лише особистісною якістю людини, а й суспільним ресурсом, який забезпечує соціальну згуртованість, виступає своєрідним «невидимим фундаментом суспільства» та важливим механізмом підтримки демократії й соціальної стабільності. Часто вона формується стихійно, але в контексті педагогічної освіти потребує цілеспрямованого навчання та практики так само, як і академічні знання [13].

З огляду на декларування значущості цієї особистісної якості у важливих нормативно-правових документах, толерантність розуміємо як регламентовану вимогу до характеристики вчителя початкових класів, яка не є вродженою рисою, а формується в процесі життя, зокрема й професійної підготовки, поєднуючи особистісний і професійний виміри розвитку майбутнього педагога за наявності відповідних умов.

Розвиток толерантності має бути заснований на цілісному підході та розглядатися як рух від випадково-ситуативного прояву толерантності через визнання можливості толерантних відносин до готовності особистості до самовдосконалення й поширення толерантності за межі навчальної групи, стверджує К. Гнатовська [2]. За переконанням Т. Гордієнко й О. Філоненко, в цьому процесі важливими є передусім зміст і особливості організації освітнього середовища ЗВО, зокрема: полікультурна спрямованість освітніх програм, системне використання інтерактивних методів навчання та тренінгових форм навчальної діяльності [3]. До цього переліку А. Лесик і О. Попова додають діалогічну організацію освітнього процесу, а саме занурення студентів у ситуації реального морального вибору для розвитку умінь сприймати ситуацію з позиції іншого [4]. Або через реалізацію аксіологічного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів (Т. Варенко), коли забезпечується усвідомлення самоцінності кожної особистості здобувача вищої освіти, оволодіння знаннями та вміннями толерантної взаємодії, а також накопичення власного досвіду толерантної поведінки [1].

Також, як свідчить дослідження Е. Карімової, ефективним інструментом системного розвитку толерантності майбутніх учителів може бути спеціально розроблений елективний курс, інтегрований у структуру професійної підготовки. Важливо, щоб його методичний інструментарій будувався на кейс-методі, герменевтичному аналізі та сюжетно-рольовому моделюванні. Так дієво можна перейти від простого засвоєння знань про толерантність до формування вмінь діяти толерантно в ситуаціях міжкультурної взаємодії, соціальної нерівності чи дискримінації [10].

Як бачимо, науковці наголошують на необхідності переходу від засвоєння знань про толерантність до накопичення власного досвіду толерантної взаємодії, що потребує акценту саме на практичному складнику професійної підготовки. Разом із тим, введення окремих навчальних курсів або комплексна перебудова освітнього середовища закладу вищої освіти є доволі ресурсомісткими та тривалими процесами. Натомість більш доступним і водночас ефективним шляхом видається інтеграція вправ і завдань, спрямованих на розвиток толерантності, у зміст нормативних освітніх компонент. Це дозволяє забезпечити систематичний розвиток відповідної якості без категоричних змін структури освітньої програми й охопити всіх здобувачів вищої освіти.

У цьому контексті цікавим також є закордонний досвід ефективних шляхів формування толерантності майбутніх учителів початкових класів для його ймовірної екстраполяції на українську систему вищої освіти.

На відміну від більшості досліджень, які розглядають толерантність переважно як умову якісної міжкультурної взаємодії та соціальної згуртованості, Z. Liu, J. Guo, H. Huang та X. Tang, виявили, що в американському освітньому контексті толерантність є одним із ключових предикторів академічних досягнень молоді, що розширює уявлення про її освітню цінність і дозволяє розглядати цю якість не лише як соціально значущу, а й як таку, що безпосередньо пов'язана з успішністю навчання [11]. Тобто її розвиток у майбутніх учителів початкових класів має не тільки пролонговану методичну цінність, а й безпосередньо впливає на якість та успішність їхньої професійної підготовки.

У дослідженні J. Dzerviniks, S. Ušča, I. Tarune та O. Vindaca толерантність розглядається в структурі ширшого конструкту, а саме міжкультурної компетентності вчителя, важливої для успішної інтеграції учнів в освітній процес у полікультурних суспільствах. Вона проявляється в готовності педагога сприймати різноманітність і розв'язувати міжкультурні конфлікти на засадах поваги й розуміння. Відтак в університеті слід працювати над розвитком у майбутніх учителів початкових класів відкритості до культурного різноманіття, поваги до інших та пізнавального інтересу до відмінностей, долаючи можливі стигми й упередження. За переконанням авторів, толерантність набуває дієвості лише за умови поєднання когнітивного засвоєння знань, емоційного прийняття відмінності та рефлексивного досвіду взаємодії, що уможливорює перехід від декларативної терпимості до інклюзивної педагогічної діяльності [9].

Група іспанських дослідників (E. Arbués, B. Abad-Villaverde, A. Costa-París, Á. Balaguer, M.-D. Conesa-Lareo, C. Beltramo) вбачає толерантність підструктурою соціально-емоційної компетентності, що дозволяє вчителю будувати позитивні взаємини, враховувати потреби інших людей, діяти в інтересах спільноти та підтримувати соціальну згурто-

ваність у різноманітному середовищі. Розвинути таку якість особистості можна через програми соціально-емоційного навчання (наприклад, цілеспрямовані курси неформальної освіти), спеціальні тематичні вправи в форматі групової діяльності, спільне розв'язання проблем, мистецькі та проєктні практики, моделювання соціально відповідальної поведінки тощо [8].

Авторський колектив F. Wang, L. Zeng та R. King розглядають толерантність не як окрему рису особистості вчителя початкових класів, а як інтегративну якість, що формується на перетині соціальної обізнаності (розуміння інших), емпатії, навичок конструктивної взаємодії, відповідального та шанобливого ставлення до інших людей. На думку дослідників, розвиток якостей, пов'язаних із толерантністю, значною мірою залежить від особливостей освітнього середовища закладу вищої освіти. Через активне навчання, якісне викладання, активне залучення здобувачів вищої освіти до різноманітних форм соціальної взаємодії створюється психологічне підґрунтя для розвитку толерантності [14].

Схожої думки, що формування толерантності не може бути епізодичним (наприклад, через поодинокі виховні заходи) або факультативним компонентом освітнього процесу (як авторські спецкурси, дисципліни вільного вибору тощо), дотримуються B. Martinsone, C. Simões, L. Camilleri, E. Conte та P. Lebre. Ефективною є саме інтеграція в повсякденну освітню діяльність та підтримка з боку всього освітнього середовища. Це й залучення здобувачів вищої освіти до обговорення моральних дилем, аналізу життєвих ситуацій, рольового моделювання, спільного виконання завдань і подальшої рефлексії отриманого досвіду, використання інтерактивних методів, групових дискусій і рефлексивних практик [12].

Аналіз зарубіжних досліджень дозволяє констатувати певний консенсус щодо шляхів розвитку толерантності майбутніх педагогів. Незалежно від поглядів щодо місця толерантності в структурі загальної компетентності особистості, автори підкреслюють, що ефективність її формування забезпечується завдяки системному включенню здобувачів вищої освіти в реальні ситуації співпраці, морального вибору, міжособистісної комунікації, рефлексії тощо. Відтак перспективний напрям професійної підготовки майбутніх учителів можливий не лише через окремі епізодичні заходи або спеціальні навчальні курси, а передусім через системну інтеграцію завдань із розвитку толерантності в повсякденний освітній процес.

Зазначені висновки є особливо важливими для освітньої компоненти «Методика викладання інтегрованого курсу "Я досліджую світ" у початковій школі». Її зміст створює природні можливості для поєднання ког-

нітивного, ціннісного та поведінкового аспектів розвитку толерантності системно й цілеспрямовано, опановуючи теоретичні засади цієї теми та безпосередньо переживаючи досвід толерантної взаємодії під час виконання навчальних завдань. Саме тому доцільним є впровадження спеціально розроблених вправ, спрямованих на розвиток різних вимірів толерантності майбутніх педагогів.

Спираючись на узагальнення, виділені попередніми дослідниками, було виокремлено чотири взаємопов'язані напрями розвитку толерантності майбутніх учителів: через діалог і рефлексію, практику соціальної взаємодії, розвиток емпатії та морального судження, а також культури турботи про людину. Для представлення потенціалу освітньої компоненти було відібрано вправи, які найбільшою мірою сприяють розвитку ціннісного, емоційного та поведінкового складників толерантності.

Розвиток толерантності через діалог і рефлексію

Під час лекційних і практичних занять, у процесі опрацювання теоретичних засад курсу та оволодіння методичними інструментами роботи з молодшими школярами, доцільним є використання колективних дискусій і обговорення моральних дилем, зокрема таких: «Людські права не мають кольору, віросповідання чи національності. Треба виходити з принципу, що...»; «Ми всі народилися вільними і рівними у своїй гідності та правах, а отже...»; «Повага до прав людини є показником...».

Або вправа «Позиція, яку я не поділяю»:

«Ознайомтеся з висловлюванням, яке може викликати суперечливі оцінки в суспільстві (наприклад, щодо інклюзивної освіти, культурного різноманіття, мовного питання або використання цифрових технологій у навчанні). Об'єднайтеся в пари. Кожен учасник має підготувати аргументи на підтримку позиції, яку він особисто не поділяє. Після обговорення здійсніть рефлексію: які труднощі виникли під час захисту альтернативної точки зору? Що допомогло зрозуміти позицію іншої людини?»

Важливо формувати й методичні уміння, пов'язані з толерантністю вчителя початкових класів, тому, можна запропонувати студентам наступну вправу:

«Уявіть, що під час уроку інтегрованого курсу «Я досліджую світ» один із здобувачів початкової освіти висловив нетолерантне судження щодо однокласника або певної соціальної групи. Розробіть фрагмент бесіди вчителя з класом, спрямованої на обговорення цієї ситуації. Передбачте запитання для учнів, можливі відповіді дітей і способи організації діалогу, які допоможуть уникнути конфлікту й водночас сформулювати повагу до людської гідності та різноманіття».

Виконуючи такі завдання, студенти мають можливість висловити власну позицію, співвіднести її зі своїми цінностями та переконаннями,

аргументувати власну думку, а за потреби – переглянути й поглибити свої уявлення під впливом групового обговорення. Не менш важливим є набуття досвіду уважного сприйняття та розуміння позиції іншої людини, навіть якщо вона відрізняється від власної. Фактично йдеться про цілеспрямовану роботу над ціннісним ядром толерантності, що в майбутньому допоможе вчителю початкових класів аргументовано й доступно працювати з учнями над складними питаннями справедливості, людської гідності, рівності, прав людини, поваги до різноманіття тощо.

Соціальна взаємодія як практика з розвитку толерантності

Толерантність неможливо сформулювати виключно шляхом засвоєння теоретичної інформації. Це особистісна якість, яка визначає думки, ставлення, вчинки людини, а тому потребує практичного відпрацювання. Під час виконання різноманітних завдань для групової роботи, рольових і ділових ігор студенти набувають досвіду взаємодії на засадах толерантності в контексті обговорення та розв'язання соціально значущих проблем.

Особливо результативним на одному з практичних занять може бути таке завдання:

«Підготуйтеся до проведення в групі пресконференції щодо проблеми паління. Розподіліть між собою ролі: кореспондент (викладач), лікар, соціолог, історик, еколог. Підготуйте цікаві короткі повідомлення щодо проблеми паління відповідно до своєї ролі. Доповніть виступи презентаціями. Подбайте про те, щоб вони були інформативними та аргументованими».

Орієнтовний хід вправи:

Кореспондент. Для того, щоб проінформувати вас про ту шкоду, яку завдають собі й оточуючим люди-курці, ми скликали пресконференцію, в якій беруть участь кореспонденти, лікар, експерти, соціолог, історики, еколог. Спробуємо подивитися на цю проблему детально і дамо відповідь на запитання: чи варто курити?

Кореспондент (соціологу). Чому паління вважається соціальною проблемою?

Соціолог. Паління, дійсно, соціальна проблема. Адже ...

Кореспондент (звертається до історика). Але звідки й коли прийшло до нас це лихо?

Історик. Історія масового паління починається з

Кореспондент (до лікаря). Поясніть, чому сильні, здорові люди стають безпомічними й хворими через цю звичку?

Лікар. Це пов'язано з ...

Кореспондент. З тютюнопалінням пов'язано дуже багато міфів. Чи правдиві вони?

Міф № 1 – паління підтримує курця в його спробі перебороти всі труднощі, заспокоївши мозок тютюновим димом. Обґрунтування лікаря.

Міф № 2 – курити це престижно, це ознака дорослості і сміливості. Обґрунтування соціолога.

Міф № 3 – незважаючи на згубну дію тютюну, нікому ніщо не загрожує. Обґрунтування лікаря.

Міф № 4 – курці нікому не завдають шкоди. Обґрунтування еколога.

Підбиття підсумків. Рефлексія.

Або суто методичне завдання «Запропонуйте для обговорення 5 ситуацій для здобувачів початкової освіти, які допоможуть розвинути навички спілкування з різними людьми, адекватно реагувати на вчинки та слова своїх ровесників, батьків, сусідів, чужих людей та ін.»

У процесі такої діяльності розвиваються вміння слухати й розуміти позицію іншого, враховувати різні точки зору, аргументовано вести діалог, шукати спільні рішення й уникати категоричних оцінок. Саме ці вміння становлять важливе підґрунтя толерантної взаємодії та є необхідними для майбутньої професійної діяльності вчителя початкових класів.

Розвиток емпатії та морального судження

Емпатія та високі моральні судження є важливими передумовами толерантності, адже сприяють розумінню переживань іншої людини та подоланню стереотипних оцінок на цій основі. Відтак їх розвиток є важливою умовою формування толерантної особистості.

Цей напрям роботи ми здійснюємо через практичні завдання такого характеру:

«Ознайомтеся з творами В. Сухомлинського, спрямованими на виховання морально-етичних цінностей у дітей. Розробіть систему із 8–10 запитань до бесіди, які допоможуть дітям не лише відтворити зміст твору, а й зрозуміти почуття персонажів, мотиви їхніх учинків та можливі наслідки прийнятих рішень. Визначте, які із запитань спрямовані на розвиток емпатії, а які – на формування морального судження. Поясніть свій вибір».

«Прочитайте літературний твір для дітей молодшого шкільного віку «Страшне страховисько» Лариси Ніцой. Ознайомтеся з запропонованими сервісами штучного інтелекту для генерації графічних зображень. За допомогою штучного інтелекту згенеруйте два зображення-ілюстрації головної героїні твору Лісовуні: до та після допомоги дітей. Обговоріть зміст твору та його мету в групі. Поділіться результатами роботи зі штучним інтелектом (труднощі, алгоритм роботи, витрачений час та ін.)».

«Чи завжди правий той, хто дотримується правил?» Ознайомтеся з описом ситуації, у якій герой порушує правило заради допомоги іншій людині. Висловіть власну оцінку його вчинку й обґрунтуйте її. Обговоріть у групі можливі альтернативні рішення та їх наслідки для всіх учасників ситуації».

Аналіз моральних дилем і поведінкових ситуацій, презентованих у дитячій художній літературі, рефлексивні бесіди за їх змістом, методичні спроби моделювання такої ж діяльності з молодшими школярами сприяють розвитку здатності розуміти мотиви вчинків інших людей, співпереживати їхнім почуттям, утримуватися від поспішних оцінок і шукати морально обґрунтовані способи розв'язання проблемних ситуацій. У такий спосіб майбутні вчителі не лише поглиблюють власний досвід емпатійної взаємодії, а й опановують ефективні педагогічні інструменти формування толерантності в здобувачів початкової освіти.

Культура турботи про людину як основа толерантності

З певного боку толерантність можна трактувати ширше – не тільки як повагу до людської гідності, а й піклування про здоров'я, безпеку та добробут інших людей. Вона не обмежується міжкультурною взаємодією, а й обов'язково включає гуманне ставлення до людини як найвищої соціальної цінності. Таке розуміння ґрунтується на гуманістичній традиції педагогіки, відповідно до якої толерантність передбачає не лише прийняття відмінностей іншої людини, а й визнання цінності її життя, здоров'я та благополуччя.

На користь розвитку такого виміру толерантності працює здоров'язбережувальна тематика лекцій і практичних занять освітньої компоненти «Методика викладання інтегрованого курсу “Я досліджую світ” у початковій школі». Наприклад, під час виконання таких завдань:

«Змодельуйте урок ознайомлення здобувачів з моделлю безпечної поведінки в одній із ситуацій на вибір. Тему і клас оберіть самостійно. Забезпечте змістовність уроку щонайменше трьома цікавими активними вправами. Подискутуйте в групі на теми «Яка безпека є достатньою?», «Різниця між поняттями «ризик» і «небезпека»», «Причини ризикованої поведінки людини»».

«Створіть соціальний плакат або цифрову інфографіку для молодших школярів на тему «Мое здоров'я залежить від мене і від інших». Поясніть, як поведінка однієї людини може впливати на безпеку, здоров'я та добробут оточення».

«Проаналізуйте запропоновані життєві ситуації: однокласнику стало зле на уроці; дитина загубилася в торговельному центрі; літня людина потребує допомоги на вулиці; новий учень почувається самотнім у класі. Визначте можливі дії молодшого школяра в кожній ситуації та обговоріть, які особистісні якості допомагають людині не залишатися байдужою до проблем інших».

Виконання подібних завдань сприяє усвідомленню того, що турбота про здоров'я, безпеку та благополуччя інших людей є не просто соціально бажаною поведінкою, а проявом толерантності. Майбутні вчителі початкових класів навчаються враховувати потреби та вразливість інших, виявляти відповідальність і готовність до підтримки. Водночас вони опановують методичні підходи до формування в молодших школярів культури взаємодопомоги та гуманного ставлення до оточення, що становить важливу складову толерантної особистості.

Висновки. Проведений аналіз наукових джерел дозволив встановити, що толерантність є важливою професійно значущою якістю вчителя початкових класів, яка забезпечує реалізацію принципів педагогіки партнерства, соціально-емоційного навчання, інклюзивної освіти та демократичної взаємодії в освітньому середовищі. На відміну від уявлень про толерантність як виключно особистісну рису, сучасні дослідження розглядають її як результат цілеспрямованого педагогічного впливу, що потребує створення відповідних умов у системі професійної підготовки майбутніх педагогів.

Встановлено, що освітня компонента «Методика викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі» має значний потенціал для формування толерантності майбутніх учителів початкових класів. Зміст дисципліни дозволяє органічно поєднати засвоєння теоретичних і методичних знань із набуттям практичного досвіду толерантної взаємодії.

У статті обґрунтовано систему вправ, згрупованих за чотирма взаємопов'язаними напрямками: через діалог і рефлексію, практику соціальної взаємодії, розвиток емпатії та морального судження, а також культури турботи про людину. Практична цінність запропонованого підходу полягає в можливості інтегрувати завдання з розвитку толерантності в повсякденний освітній процес без кардинальних змін структури освітньої програми, але забезпечуючи системний вплив на особистісний і професійний розвиток майбутніх учителів і створює передумови для перенесення набутих цінностей і моделей поведінки в подальшу педагогічну діяльність.

Література

1. Варенко Т. К. Виховання педагогічної толерантності майбутніх учителів на основі аксіологічного підходу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Харків, 2011. 22 с.
2. Гнатовська К. С. Формування толерантності у майбутніх педагогів у процесі навчання у ЗВО. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Вип. 88. С. 60–64. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.12>
3. Гордієнко Т. В., Філоненко О. С. Формування толерантного вчителя початкових класів у контексті майбутньої професійної діяльності. *Наукові запуски Ніжинського*

державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2025. Вип. 2. С. 182–190. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2025-PP-2-182-19>

4. Лесик А. С., Попова О. І. Формування толерантності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Бердянськ : БДПУ, 2022. Вип. 1. С. 348–355. URL: <https://dspace.bdpi.org.ua/bitstreams/86e3b7b1-fceb-4a19-808f-f45fe6d142d2/download> (дата звернення: 13.02.2026).

5. Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа»: аналітичний огляд / Гриневич Л., Дрожжина Т., Глоба О. та інші; за заг. ред. Л. Гриневич, С. Калашнікової. Київ: Шкільний світ, 2021. 312 с.

6. Нова українська школа: поради для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плєяди», 2017. 206 с.

7. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»: Наказ Міністерства освіти, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v2736915-20> (дата звернення: 13.02.2026).

8. Arbués E., Abad-Villaverde B., Costa-París A., Balaguer Á., Conesa-Lareo M.-D., Beltramo C. Socio-Emotional Competencies for Sustainable Development: An Exploratory Review. *Education Sciences*, 2025. 15(7), 831. <https://doi.org/10.3390/educsci15070831>

9. Dzerviniks J., Ušča S., Tarune I., Vindaca O. Intercultural Competence of Teachers to Work with Newcomer Children. *Education Science*, 2024. 14(8), 802. <https://doi.org/10.3390/educsci14080802>

10. Karimova E. G. Technology of developing tolerance competencies in future teachers by means of an elective course. *American Journal of Social Sciences and Humanity Research*, 2026. 6(1), 74–78. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume06Issue01-17>

11. Liu Z., Guo J., Huang H., Tang X. Which social-emotional skills are most important for students' learning and well-being? An international comparison among China, USA and Finland. *Learning and Individual Differences*, 2025. 121, Article 102703. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2025.102703>

12. Martinsone B., Simões C., Camilleri L., Conte E., Lebre P. Students' Socio-Emotional Skills and Academic Outcomes After the PROMEHs Program: A Longitudinal Study in Two European Countries. *Behavioral Sciences*, 2025. 15(11), 1529. <https://doi.org/10.3390/bs15111529>

13. OECD. *Nurturing Social and Emotional Learning Across the Globe: Findings from the OECD Survey on Social and Emotional Skills* 2023. Paris: OECD Publishing. 2024. <https://doi.org/10.1787/32b647d0-en>

14. Wang F., Zeng L. M., King R. B. University students' socio-emotional skills: the role of the teaching and learning environment. *Studies in Higher Education*, 2025. 50(8), 1670–1687. <https://doi.org/10.1080/03075079.2024.2389447>

References

1. Varenko, T. K. (2011). Vychovannia pedahohichnoi tolerantnosti maibutnikh uchyteliv na osnovi aksiologichnoho pidkhodu : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07. Kharkiv, 22 s.

2. Hnatovska, K. S. (2022). Formuvannia tolerantnosti u maibutnikh pedahohiv u protsesi navchannia u ZVO. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Seriya 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektivy. Vyp. 88. S. 60–64 <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.12>

3. Hordiienko, T. V., Filonenko, O. S. (2025). Formuvannia tolerantnoho vchytelia pochatkovykh klasiiv u konteksti maibutnoi profesiinoi diialnosti. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia*. Seria: Psykholoho-pedahohichni nauky. Vyp. 2. S. 182–190. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2025-PP-2-182-19>

4. Lesyk, A. S., Popova, O. I. (2022). Formuvannia tolerantnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoii shkoly v protsesi profesiinoi pidhotovky. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Seria: Pedahohichni nauky. Berdiansk : BDPU, Vyp. 1. S. 348–355. Retrieved from: <https://dspace.bdpu.org.ua/bitstreams/86e3b7b1-fceb-4a19-808f-f45fe6d142d2/download> (data zvernennia: 13.02.2026).

5. Mozhlyvosti dlia realizatsii sotsialno-emotsiinoho navchannia v ramkakh reformy «Nova ukrainska shkola»: analitichniy ohliad / Hrynevych L., Drozhzhyna T., Hloba O. ta inshi; za zah. red. L. Hrynevych, S. Kalashnikovoi. Kyiv: Shkilnyi svit, 2021. 312 s.

6. Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia / Pid zah. red. Bibik N. M. Kyiv: TOV «Vydavnychyi dim «Pleiady», 2017. 206 s.

7. Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoii osvity (z diplomom molodshoho spetsialista)»: Nakaz Minekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy vid 23.12.2020 № 2736-20. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v2736915-20> (data zvernennia: 13.02.2026).

8. Arbués, E., Abad-Villaverde, B., Costa-París, A., Balaguer, Á., Conesa-Lareo, M.-D., & Beltramo, C. (2025). Socio-Emotional Competencies for Sustainable Development: An Exploratory Review. *Education Sciences*, 15(7), 831. <https://doi.org/10.3390/educsci15070831>

9. Dzerviniks, J., Ušča, S., Tarune, I., & Vindaca, O. (2024). Intercultural Competence of Teachers to Work with Newcomer Children. *Education Science*, 14(8), 802. <https://doi.org/10.3390/educsci14080802>

10. Karimova, E. G. (2026). Technology of developing tolerance competencies in future teachers by means of an elective course. *American Journal of Social Sciences and Humanity Research*, 6(1), 74–78. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume06Issue01-17>

11. Liu, Z., Guo, J., Huang, H., & Tang, X. (2025). Which social-emotional skills are most important for students' learning and well-being? An international comparison among China, USA and Finland. *Learning and Individual Differences*, 121, Article 102703. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2025.102703>

12. Martinsone, B., Simões, C., Camilleri, L., Conte, E., & Lebre, P. (2025). Students' Socio-Emotional Skills and Academic Outcomes After the PROMEHs Program: A Longitudinal Study in Two European Countries. *Behavioral Sciences*, 15(11), 1529. <https://doi.org/10.3390/bs15111529>

13. OECD. (2024). *Nurturing Social and Emotional Learning Across the Globe: Findings from the OECD Survey on Social and Emotional Skills 2023*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/32b647d0-en>

14. Wang, F., Zeng, L. M., & King, R. B. (2025). University students' socio-emotional skills: the role of the teaching and learning environment. *Studies in Higher Education*, 50(8), 1670–1687. <https://doi.org/10.1080/03075079.2024.2389447>

АНОТАЦІЯ

У статті актуалізовано проблему формування толерантності майбутніх учителів початкових класів. Обґрунтовано її значущість як важливого складника професійної компетентності педагога, що є критично важливим для реалізації педагогіки партнерства та створення інклюзивного освітнього середовища. Здійснено аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових праць, присвячених сутності

толерантності, розкрито її місце в структурі професійної компетентності вчителя. Особливу увагу приділено пошуку ефективних шляхів її розвитку в системі професійної підготовки педагогів.

На основі узагальнення результатів досліджень українських і зарубіжних учених встановлено, що формування толерантності потребує системного залучення здобувачів вищої освіти до ситуацій морального вибору, діалогічної взаємодії, рефлексії, соціальної співпраці й емпатійного переживання досвіду інших людей. Доведено, що перспективним напрямом розвитку толерантності майбутніх учителів початкових класів є інтеграція відповідних завдань у зміст нормативних дисциплін.

Розкрито потенціал освітньої компоненти «Методика викладання інтегрованого курсу “Я досліджую світ” у початковій школі» для розвитку толерантності. Запропоновано систему практичних вправ, згрупованих відповідно до провідних механізмів формування толерантності: через діалог і рефлексію, практику соціальної взаємодії, розвиток емпатії та морального судження, а також культури турботи про людину. Виявлено, що зміст дисципліни створює сприятливі умови для набуття студентами досвіду толерантної взаємодії, який може бути перенесений у майбутню професійну діяльність.

Ключові слова: толерантність, майбутні вчителі початкових класів, професійна підготовка, освітня компонента «Методика навчання інтегрованого курсу “Я досліджую світ” в початковій школі», емпатія, соціальна взаємодія, рефлексія.

Конфлікт інтересів. Марина Нестеренко є членом редакційної колегії журналу. Для забезпечення незалежності редакційного процесу рукопис розглядався редактором, який не мав конфлікту інтересів з автором. Автор не брав участі у відборі рецензентів, процесі рецензування та прийнятті рішення щодо публікації статті. Рукопис пройшов стандартну процедуру подвійного сліпого рецензування.

Дата першого надходження статті до видання: 02.08.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)